

Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення захисту прав осіб, визнаних судом недієздатними» (реєстр. № 13354 від 09.06.2025)

Національна асоціація адвокатів України провела правовий аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення захисту прав осіб, визнаних судом недієздатними» (реєстр. № 13354) (далі – проект Закону), за результатами якого вважає за доцільне висловити такі зауваження та пропозиції.

1. У проекті Закону пропонується розширити коло суб'єктів, яким надано право звернення до суду із заявою про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яку було визнано недієздатною, шляхом включення до такого переліку безпосередньо фізичної особи, визнаної недієздатною, членів її сім'ї та адвоката.

У частині 2 статті 41 ЦК України встановлено, що недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину, а відповідно до частини 1 статті 59 ЦПК України права, свободи та інтереси недієздатних фізичних осіб захищають у суді їхні опікуни чи інші особи, визначені у законі.

Тобто національне законодавство фактично позбавляє недієздатну особу можливості самостійно ухвалювати рішення щодо реалізації своїх суб'єктивних прав. Така особа перебуває в повній залежності від опікуна, який здійснює представництво її інтересів та ухвалює рішення від її імені та в її інтересах.

Тож, висловлюючи свою загальну позитивну оцінку законодавчій ініціативі, водночас наголошуємо на необхідності узгодження пропонованих змін з нормами чинного законодавства, які обмежують можливість недієздатної особи вчиняти правочини. До моменту такого узгодження пропозиції у законопроекті суперечать законодавству України, а їх прийняття є неприпустимим.

Водночас зазначимо, що у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» на сьогодні передбачено можливість особистого звернення за наданням безоплатної правничої допомоги визнаної судом недієздатної особи щодо питань, звернення з якими до суду їм дозволяється. На практиці ж недієздатні особи з тих чи інших причин вкрай рідко звертаються до суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги, що в умовах неможливості укладення ними договору про надання правничої допомоги фактично позбавляє їх належного захисту своїх прав та інтересів.

З огляду на це висловлюємо пропозицію щодо внесення змін до процесуального закону, які передбачатимуть можливість суду за власною ініціативою залучати адвоката або працівника центру з надання безоплатної правничої допомоги, який надає безоплатну вторинну правничу допомогу, для забезпечення прав і свобод недієздатної особи під час розгляду справи про поновлення її дієздатності.

Вищезазначені зауваження та пропозиції стосуються також законодавчої ініціативи щодо розширення кола осіб, уповноважених ініціювати звільнення опікуна.

2. У проекті Закону ініціюється запровадження контролю за здійсненням опіки та піклування над недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена.

Забезпечення прав недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, має становити предмет особливої уваги держави, зважаючи на вразливий статус такої категорії осіб. Чинне законодавство має встановлювати ефективні запобіжники неналежного виконання опікунських обов'язків та зловживань опікунами правами, у тому числі майновими.

У Правилах опіки та піклування, затверджених у наказі Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України № 34/166/131/88 від 26.05.1999 (далі – Правила), передбачено, що контроль за діяльністю опікунів і піклувальників здійснюється органами опіки та піклування із залученням громадськості шляхом планових відвідувань осіб, які перебувають під опікою (піклуванням). При цьому також встановлений обов'язок опікунів (піклувальників) подавати щороку до органів опіки та піклування звіт про свою діяльність за минулий рік щодо захисту прав та інтересів підопічних, у тому числі щодо збереження належного їм майна та житла.

Водночас положення Правил є застарілими та не відповідають сучасним потребам правового регулювання у сфері опіки та піклування. За таких обставин органи опіки та піклування не здійснюють покладені на них обов'язки контролю за діяльністю опікунів і піклувальників, що і становить основну проблематику означеного питання.

Зауважимо, що пропонована редакція статті передбачає дискреційні повноваження суду щодо встановлення контролю за діяльністю опікуна або піклувальника. Тож фактично можливість здійснення органом опіки та піклування такого контролю обмежується випадками, коли існує відповідне судове рішення. Такий підхід не забезпечує належного рівня захисту прав осіб, визнаних судом недієздатними або дієздатність яких обмежена. Натомість пропонуємо належним чином врегулювати здійснення опіки та піклування шляхом розроблення відповідного закону, який, зокрема, встановлюватиме процедуру належного контролю за діяльністю опікуна або піклувальника.